

Финансы и кредит

УДК 336.71

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ РЕГІОНАЛЬНИХ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Андропова К.А.

Зроблено уточнення поняття кредитного ризику та його видів, проаналізовані сучасні підходи до його оцінки та зроблено обґрунтування власного підходу до оцінки кредитного ризику.

Ключові слова: кредитний ризик, оцінка кредитного ризику, управління кредитним ризиком.

Кредитний ринок і його основні суб'єкти – комерційні банки виконують виключно важливу роль в економіці регіону. Кредитний ринок мобілізує і перетворює на активно діючий капітал тимчасово вільні грошові кошти, виконує різні кредитні операції. Однієї з найважливіших тенденцій останніх років в розвитку кредитного ринку регіону є висока концентрація банків і розширення ними філіальних мереж, спостерігається банківська експансія та зріст кількості банків. А це, своєю чергою, пов'язано з більш ризикованим характером кредитної діяльності. Тому уточнення наукових підходів до оцінки кредитного ризику на рівні регіональних банківських установ є дуже актуальним на сьогоднішній день.

Розглядаючи сутність оцінки кредитного ризику вважаємо відмітити, що в економічній літературі є різні погляди на цю проблему. Так, Крьосна Т. [1, с. 49–50] стверджує, що прагнення до максимізації прибутків зумовлює вкладення коштів в операції з підвищеним ступенем ризику. Мельник Г.Г., Букаєв А.С. [2, с. 19–22] вказують, що кожен банк створив свій механізм визначення рівня кредитного ризику потенційного позичальника, залежно від специфіки участі на кредитному ринку регіону. Пернарівський О.В. [3, с. 19–22] вважає головною метою кредитоспроможності позичальника визначення ризику, який банк може взяти на себе, обсягів капіталу, що перебувають під ризиком, та розробка заходів щодо запобігання або усунення ризику. Білобровський С. [4, с. 30–31] акцентує увагу, що з метою диверсифікації кредитного ризику на рівні законодавства запроваджено резервування коштів під певні кредитні операції. Гірченко Т. [5, с. 122–127] стверджує, що роль банків як регуляторів грошового обороту, центрів акумуляції грошових ресурсів і їх перерозподіл передбачає їх величезну відповідальність. Не повинне виникати приводів ставити під сумнів стійкість банківської системи, а партнери, вкладники і інвестори повинні мати цілковиту упевненість в стійкості і надійності будь-якого банку. Астаповіч А. [6, с. 3–7] підіймає питання залежності банків від крупних клієнтів. Він стверджує, що основною з проблем і причин кризи є зв'язані кредити, які надаються усередині крупних фінансових груп.

Аналіз наведених робіт дає підстави стверджувати, що необхідні подальші дослідження, які б уточнювали сутність кредитного ризику та сучасних підходів до його оцінки. Тому, основною метою статті є уточнення поняття кредитного ризику та його видів, аналіз сучасних підходів до його оцінки та обґрунтування власного підходу до оцінки кредитного ризику.

У сучасній економічній літературі представлено два підходи до визначення поняття “кредитний ризик”. У рамках першого підходу, якого дотримуються [7, 11], кредитний ризик визначається як невиконання позичальником своїх зобов'язань перед банком у частині сплати основної суми обов'язку і відсотків у встановлений умовами термін у рамках кредитної угоди. Джерелом кредитного ризику є конкретний позичальник.

Згідно другого підходу, наведеного в роботах [8, 9], кредитний ризик визначається як вірогідність зменшення вартості частки активів банку, представленою сумою виданих кредитів і придбаних боргових зобов'язань, або фактичною прибутковістю від даної частки активів, якщо вона значно нижче очікуваного розрахункового рівня. У даному випадку джерелом кредитного ризику є кредитний портфель банку як сукупність кредитних вкладень.

Таким чином, взявши до уваги перераховані підходи, я вважаю, кредитний ризик банку можна визначити як максимально очікуваний збиток, який може відбутися із заданою вірогідністю протягом певного періоду внаслідок зменшення вартості кредитного портфелю, у зв'язку з частковою або повною неплатоспроможністю позичальників до моменту погашенню кредиту.

У відповідності до сутності кредитного ризику, можливо виділити наступні види кредитних ризиків, до яких схильні регіональні банківські установи.

1. Географічний ризик пов'язаний з функціонуванням банку у регіоні та розвитком його філіальної мережі. Розмір банку і масштаб його операцій визначають ступінь централізації процесу ухвалення рішень. Як правило, чим менше банк, тим більше ступінь централізації, чим більше банк (а отже, і масштаб його операцій), тим більше ступінь децентралізації. Розвиток філіальної мережі на усій території регіону сприяє диверсифікації ризиків і підвищує якість кредитного портфелю, але вимагає професійного управління і ускладнює контроль з боку банківської установи за своїми відділеннями і філіалами. Географічна концентрація філіалів у певних містах і районах призводить до неплатоспроможності банків при концентрованих вкладеннях у неблагополучні галузі економіки регіону.
2. Ризик вибору цільових ринків пов'язаний з розміром банка і масштабами його діяльності. Найбільш важливу роль при цьому виконують такі чинники, як доступність ресурсів, ширина та глибина знань і досвіду персоналу, знання ринку і технологічні можливості. Для банків, віддалених від столиці регіону, значущою проблемою є обмеженість фінансових ресурсів. Відносно самостійно можуть розвиватися банки, розташовані у містах і районах, де функціонують грошові потоки або зосереджені сировинні і транспортні ресурси.
3. Ризик орієнтації на певних клієнтів. Цільові клієнти, на яких орієнтовані регіональні банки, традиційно визначаються з використанням великого числа критеріїв. Ризик зводиться до мінімуму, коли клієнт має солідний досвід роботи і добрий фінансовий стан; займається виробництвом або реалізацією товарів та послуг, що мають добрий збут на ринку; має досвідчене керівництво. Якщо ризик високий вживають пом'якшувальні заходи, як збільшення забезпечення, залучення гарантій, збільшення внеску власників у капітал.
4. Ризик вибору виду кредиту визначається залежно від потреб ринку та клієнта, законодавства, масштабу операцій, доступності досвідченого персоналу. Вид кредиту, його структура повинні відповідати не лише потребам, але і кредитоспроможності клієнта, тому що залежно від різновиду кредиту і джерел погашення кредиту змінюється величина ризику.
5. Ризик вибору валюти кредиту дуже актуальний, тому що знецінення валюти погіршує якість активів. Позичальник, одержуючий валютний кредит, і не має іноземної валюти та можливостей хеджування, представляє серйозний ризик у знеціненні національної валюти.
6. Ризик, пов'язаний з можливістю кредитування різних банків, що функціонують на кредитному ринку регіону, мають нагоду займатися ризикованим фінансуванням, лише при достатній законодавчій базі, досвіді в ув'язненні угод про заставу і фінансування під активи.
7. Ризик концентрації кредитного портфелю, у якому величина ризику залежить від забезпечення, показників балансового звіту клієнта, руху грошових коштів, капіталізації, ефекту важеля, строку кредиту, його мети і сектора кредитування. Кредитний портфель банку повинен зростати відповідно до стратегічних цілей і його обережною оцінкою ризиків.
8. Існує ще два надзвичайно важливих ризика – зловживання інсайдерів і позабалансові ризики. Щоб обмежити ці ризики, банки вимагають, щоб співробітник кредитного відділу не брав участі у процесі схвалення кредитів, якщо він пов'язаний з потенційним позичальником.

Незважаючи на різноманіття видів кредитних ризиків, я вважаю, найбільш значимими для банків регіону є ризик конкретного позичальника і ризик кредитного портфелю. Необхідність урахування джерел визначає структуру кредитного ризику банків.

Відмінності у визначенні кредитного ризику індивідуального позичальника і ризику кредитного портфелю, мають важливе значення для управління кредитним ризиком. Оцінюючи ризик конкретного банківського кредиту - зобов'язання окремого позичальника, можливо діяти у двох напрямках: або розглядати цей кредит ізольований від інших кредитів, або вважати його невід'ємною

частиною кредитного портфелю банків. Оцінка ризикового кредиту і доцільності операції з ним при цьому можуть мінятися. Оцінка ризикового активу і доцільності операції з ним при цьому можуть мінятися. Так, актив, що має високий рівень ризику, розглядається відособлено, може виявитися практично безризиковим з позиції портфелю при певному поєднанні вхідних в цей портфель активів. Існує ряд позик з високим ризиком, але будучи з'єднаними, складуть практично безризиковий портфель. Крім того, збільшення числа позик, що включаються в портфель, призводить до зниження ризику.

Економічне значення ризику полягає у можливості управління їм: по-перше, прогнозувати певною мірою наступ ризикової події, по-друге, завчасно вживати необхідні заходи до зниження несприятливих наслідків. Сутність ризику, що виражається у можливості здійснення кількісної оцінки вірогідності наступ несприятливої події, обумовлює необхідність розробки способів та механізмів зниження негативного ефекту розвитку подій.

При управлінні кредитним ризиком враховуються:

1. Аналіз і оцінка кредитоспроможності позичальника і проекту, де ключовими елементами є визначення умов кредиту (відсоткової ставки, забезпечення, гарантій), які відображатимуть власний кредитний ризик та бути пов'язаними з очікуваними джерелами і строками погашення кредиту.
2. Оцінка забезпечення, яка дозволяє уникнути кредитний ризик у разі ретельного відбору позичальників, аналізу умов видачі кредиту, постійного контролю за фінансовим станом позичальника, його здатністю погасити кредит.
3. Формування резервів щодо компенсації можливих втрат по кредитах, які поділяються на резерви по кредитах проти можливих збитків по усьому кредитному портфелю і спеціальні резерви по конкретних кредитах.
4. Робота з «проблемними» кредитами, при якій найбільш поширені наступні підходи: розробка програми зміни структури заборгованості; отримання додаткової документації і гарантій; утримання додаткового забезпечення; вкладення додаткових засобів; продаж інших активів; розробка програм скорочення витрат, і застосування процедур: класифікація активів, створення резервів, ведення обліку проблемних кредитів, овердрафтів і списання кредитів.
5. Реалізація додаткових заходів зворотності кредитів, дозволяючи банку вживати юридичні засоби при невиконанні позичальником кредитного договору, який містить умови і обмеження, які повинні підтримати і поліпшити фінансовий стан позичальника, рівень прибутковості, рух грошових коштів, що захищає інтереси банку.

Необхідно враховувати, що для якісного управління ризиком необхідно вміти адекватно його вимірювати. Побудова наукових підходів до оцінки кредитного ризику, на мою думку, доцільно проводити на базі аналізу існуючих напрацювань у області кредитного скорінга [10, 11]. Схемно скорінгова модель є зваженою сумою певних значущих характеристик надійності клієнтів, і відбувається класифікація усієї популяції на різні групи.

Традиційними і найпоширенішими до оцінки кредитного ризику є регресійні методи, які наведені у роботах [7, 9], перш за все, лінійна *багатофакторна регресія*:

$$Z(x_i) = \sum_{i=1}^m a_i x_i$$

де Z – вірогідність банкрутства; a – коефіцієнти; x – характеристики клієнта.

Я вважаю, недолік даної моделі полягає у тому, що у лівій частині рівняння знаходиться вірогідність, яка приймає значення від 0 до 1, а змінні у правій частині можуть приймати будь-які значення від мінус до плюс нескінченності.

На мою думку, дозволяє подолати цей недолік логістична регресія:

$$\log[Z(x_i)/(1 - Z(x_i))] = \sum_{i=1}^m a_i x_i$$

Перевага логістичної регресії у тому, що можливо підрозділяти клієнтів як на дві групи, так і на декілька груп – по суті справи, генеруючи внутрішню систему кредитного рейтингу.

На базі перерахованих наукових підходів до оцінки кредитного ризику банків регіону, я вважаю доцільно запропонувати власний підхід, який дозволяє подолати наведені вище недоліки. Сутністю підходу є оцінка ризику кредитного портфелю, який передбачає облік особливостей кожного виду ризику у процесі управління, і кредитного ризику позичальника.

Пропонуємо наступну послідовність оцінки кредитного ризику банку: 1) вибір генеральної сукупності; 2) визначення критеріїв оцінки ризику; 3) підготовка інформації про клієнта; 4) конвертація даних; 5) первинний аналіз даних; 6) генерація формули.

Сутністю оцінки ризику кредитного портфелю є 4 рівнозначні показники, характеризуючі фінансову стійкість позичальника і забезпеченість кредиту, і 3 коригуючі коефіцієнти. Критерії віднесення рівня ризику наведені в Табл. 1.

Таблиця 1

Критерії визначення рівня кредитного ризику

Показники		Рівень ризику	Характеристика
Фінансова стійкість позичальника	Стабільність фінансових потоків	низький	Стабільні фінансові потоки за період не менш 2 років
		помірний	Бізнес в перебігу 2 років з коливаннями або стабільний бізнес не менш 1 року
		високий	Фінансові потоки нестабільні, бізнес менш 1 року
	Забезпеченість власними і прирівняними оборотними коштами	низький	Власні і прирівнені засоби складають не менш 70% пасивів
		помірний	Власні і прирівнені засоби складають не менш 50% пасивів
		високий	Власні і прирівняні до них засоби складають менш 50% пасивів
Забезпеченість кредиту	Достатність забезпечення	низький	Забезпечення достатньо для покриття основної суми обов'язку та відсотків за весь період дії кредитного договору, покриття витрат по реалізації заставних прав
		помірний	Забезпечення достатньо для покриття основної суми обов'язку
		високий	Забезпечення недостатньо для покриття основної суми обов'язку
	Ліквідність забезпечення	низький	Реалізація на організованих торгах
		помірний	Існує не менш 2 потенційних покупців
		високий	Ліквідність не визначена

На основі аналізу регіонального кредитного ринку кожному показнику привласнюється певний рівень ризику у відсотках (Табл.2).

Таблиця 2

Коефіцієнти, відповідні рівням кредитного ризику

Рівень ризику	Коефіцієнти (оцінка у відсотках)
Низький	1%
Помірний	20 %
Високий	50%
Безнадійні позики	100 %

Коригуючі коефіцієнти відображають наступні чинники:

1. Термін позики. Чим довше термін, тим вище ризик порушення фінансової стійкості позичальника, ліквідності і достатності забезпечення.
2. Оформлення застави, відсутність якої підвищує кредитний ризик.
3. Курсовий ризик.

Невідповідність валюти кредиту валюті господарювання спричиняє курсовий ризик, який впливає на кредитоспроможність позичальника. Відповідність досягається при видачі кредиту у національній валюті позичальнику, що працює на національному ринку, або при видачі валютного кредиту експортеру. Згідно, специфіки банків на кредитному ринку регіону, коригуючі коефіцієнти мають значення (Табл.3).

Таблиця 3

Визначення коригуючих коефіцієнтів

Найменування коефіцієнта	Показники, що впливають на зміну коефіцієнтів	Коефіцієнт збільшення ризику
Коефіцієнт збільшення ризику залежно від терміну позики (K_1)	до 0,5 року	1
	0,5 - 1 рік	1,1
	1 - 2 роки	1,3
	Понад 2 роки	1,5
Коефіцієнт збільшення ризику залежно від юридичного оформлення застави (K_2)	Зареєстрована або (і) застрахована застава, застава іммобілізованого автотранспорту з вилученням ПТЗ	1
	Незареєстрована застава	1,2
Коефіцієнт збільшення курсового ризику (K_3)	Відповідність валюти кредиту основній валюті господарської діяльності	1
	Часткова відповідність валюти кредиту основній валюті господарської діяльності	1,1
	Невідповідність валюти кредиту основній валюті господарської діяльності	1,2

Для визначення рівня ризику кредитного портфелю проводиться виведення середнього рівня ризику за чотирма показниками і коригування вказаного показника згідно коефіцієнтів.

$$C_{кр} = \frac{\sum_{i=1}^n K_i}{n} \times (\sum_{j=1}^m k_j - (m - 1))$$

де $C_{кр}$ - рівень ризику кредитного портфелю; K_i - критерії ризику кредитного портфелю; n - кількість критеріїв ризику кредитного портфелю; k_j - коригуючі коефіцієнти; m - кількість коригуючих коефіцієнтів.

Враховуючи специфіку функціонування банків на кредитному ринку АР Крим, основні показники для розрахунку сукупного ризику кредитного портфелю представлені у Табл. 4.

Таблиця 4

Основні показники для розрахунку ризику кредитного портфелю банків АР Крим

Основні показники			Коригуючі коефіцієнти		
Стабільність фінансових потоків	K_1	1	Коефіцієнт збільшення ризику залежно від терміну позики	K_1	1,3
Забезпеченість власними і притриманими до них оборотними коштами	K_2	20	Коефіцієнт збільшення ризику залежно від юридичного оформлення застави	K_2	1,2
Достатність забезпечення	K_3	50	Коефіцієнт збільшення курсового ризику	K_3	1,1
Ліквідність забезпечення	K_4	100			

$$C_{кр} = \frac{(1 + 20 + 50 + 100)}{4} \times ((1,3 + 1,2 + 1,1) - (3 - 1)) = 68,4\%$$

Таким чином, ризик кредитного портфелю банків АР Крим складає 68,4%.

Оцінка кредитного ризику позичальника заснована на припущенні, що єдиною подією яка може відбутися є дефолт позичальника, тобто можливі тільки два варіанти: «дефолт» і «відсутність дефолту». У першому випадку збиток складе 35% величини боргу N , у другому випадку збиток рівний нулю. В цьому випадку величина збитку є випадковою величиною, приймаючи тільки два значення, і її стандартне відхилення σ є величина збитку за умови дефолту, помножена на квадратний корінь добутку вірогідності збитку λ і вірогідності відсутності збитку $(1 - \lambda)$:

$$\sigma = 0.35 \cdot N \cdot \sqrt{\lambda(1 - \lambda)}$$

Враховуючи функціонування позичальників на кредитному ринку АР Крим $\lambda = 0,18\%$, тоді стандартне відхилення складе $0.35 \cdot \sqrt{0.0018 \cdot 0.9082} = 1.4\%$, яке визначає варіацію збитку відносно середнього значення кредиту і може бути використане надалі разом з оцінками значень кореляцій вірогідності дефолту.

Таким чином, рівень кредитного ризику позичальника складає 1,4%.

ВИСНОВКИ

Кредитний ризик банку це максимально очікуваний збиток, який може відбутися із заданою вірогідністю протягом певного періоду внаслідок зменшення вартості кредитного портфелю, у зв'язку з частковою або повною неплатоспроможністю позичальників до моменту погашення кредиту. У відповідності до сутності кредитного ризику, можливо виділити види кредитних ризиків: географічний; ризик вибору цільових ринків; ризик вибору валюти кредиту; ризик, пов'язаний з можливістю кредитування; ризик концентрації кредитного портфелю; зловживання інсайдерів і позабалансові ризики.

Економічне значення ризику полягає у можливості управління їм: по-перше, прогнозувати певною мірою наступ ризикової події, по-друге, завчасно вживати необхідні заходи до зниження несприятливих наслідків. При управлінні кредитним ризиком враховуються: аналіз і оцінка кредитоспроможності позичальника і проекту; оцінка забезпечення; формування резервів щодо компенсації можливих втрат по кредитах; робота з «проблемними» кредитами; реалізація додаткових заходів зворотності кредитів.

На базі перерахованих наукових підходів до оцінки кредитного ризику банків регіону, запропонован власний підхід, сутністю якого є оцінка ризику кредитного портфелю і кредитного ризику позичальника. Враховуючи специфіку функціонування банків на кредитному ринку АР Крим, ризик кредитного портфелю банків АР Крим складає 68,4% і рівень кредитного ризику позичальника складає 1,4%.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крьосна Т. Комерційні банки на ринку України // Україна: аспекти праці – 2004. – № 1. – С. 49–50.
2. Мельник Г.Г., Букаев А.С. Вероятностная оценка кредитоспособности хозяйствующего субъекта // Економіка, фінанси, право – 2003. – №5. – С. 19–22.
3. Пернарівський О.В. Оцінка кредитоспроможності позичальника // Фінанси України – 1999. – №1. – С. 19–22.
4. Білобровський С. Окремі аспекти системи оцінки кредитного ризику банками // Економіка, фінанси, право – 2002. – №3. – С. 30–31.
5. Гірченко Т. Стратегія конкурентоспроможності банків в умовах активізації розвитку ринку банківських послуг // Регіональна економіка – 2003. – №4. – С. 122–127.
6. Астапович А. Банковская система и проблемы кредитования экономики // Мировая экономика и международные отношения – 2003. – № 10. – С. 3–7.
7. Кабушкин Н.И. Управление кредитным риском: Учеб. пособ. - М.: «Новое знание», 2006. - 336с.
8. Помазанов М. Количественный анализ кредитного риска // Банковские технологии – 2004. – № 2. – С. 3–7.
9. Волков С.Н. Оценивание кредитного риска: теоретико-вероятностные подходы // Банковские технологии – 2004. – № 2. – С. 7–11.
10. Ларин С., Ходжаева И. Использование скоринговой модели для оценки кредитного риска // Банковское дело – 2004. – № 3. – С. 14–19.
11. Грюнинг Х., Братанович С.Б. Анализ банковских рисков: система оценки корпоративного управления и управления финансовыми ресурсами. - М.: Весь Мир, 2004. - 534с.